

ارزش ادبی نسخ تعزیه‌ی ایرانی

www.ketab.ir

www.ketab.ir

سرشناسه:	جولانی، احمد، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور:	ارزش ادبی نسخ تعزیه‌ی ایرانی / احمد جولانی، خدیجه عباسی
مشخصات نشر:	تهران: افراز، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری:	۳۴۲ ص.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۲۴۳-۵۰۱-۲
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	تعزیه
موضوع:	نمایش
رده‌بندی کنگره:	۱۳۸۹ ص ۹ ج / PIR۳۸۳۴
رده‌بندی دیویی:	۸۶۲/۰۵۱۲
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۲۱۹۷۱۵۹

www.ketab.ir

جولانی، احمد، ۱۳۳۵ -

سرشناسه:

ارزش ادبی نسخ تعزیه‌ی ایرانی / احمد جولانی، خدیجه عباد:

عنوان و نام پدیدآور:

تهران: افراز، ۱۳۹۴

مشخصات نشر:

۳۴۲ ص.

مشخصات ظاهری:

۹۷۸-۹۶۴-۲۴۳-۵۰۱-۲

شابک:

فیبا

وضعیت فهرست‌نویسی:

تعزیه

موضوع:

نمایش

موضوع:

۱۳۸۹ ت ۹ ج / PIR۳۸۳۴

رده‌بندی کنگره:

۸۵۱۲ / ۰۵۱۲

رده‌بندی دیویی:

۲۱۹۷۱۵۹

شماره کتاب‌شناسی ملی:

انتشارات افراز

ناشر برگزیده‌ی تئاتر و ادبیات نمایشی

تر مرکز فروش: خیابان فلسطین جنوبی، خیابان وحید نظری، بن‌بست افشار، پلاک ۱، واحد ۵

تلفن: ۶۶۴۰۱۵۸۵

مرکز پخش: ۶۶۹۷۷۱۶۶

وبسایت و فروشگاه اینترنتی: www.afrazbook.com

E-mail: info@afrazbook.com

ارزش ادبی: نایخ تعزیه‌ی ایرانی

خدیدجه عبادی و احمد جولانی

نویت چاپ: اول/ ۹۴

طراحی جلد: یاسین محمدی

آرایش صفحات: یاسمین حسدیری

لیتوگرافی/ چاپ/ صحافی: ترنج/ تصویر/ یکتا

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

قیمت: ۲۴۰۰۰ تومان

تمام حقوق این اثر برای انتشارات افراز محفوظ است.

هیچ بخشی از این کتاب، بدون اجازه‌ی مکتوب ناشر، قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی

از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیک، فیلم، نمایش و صدا نیست.

هرگونه بازتولید این اثر به شکل فیلم، نمایش و صدا بسته به مجوز مکتوب مترجم است.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست

۷.....	مقدمه
۱۳.....	پیشگفتار
۱۵.....	ارزش ادبی نسخ تعزیه‌ی ایرانی
۲۷.....	فصل اول
۲۷.....	۱- ۱ تعزیه چیست
۳۴.....	۱- ۲ تعزیه در بین ملل گوناگون
۳۷.....	۱- ۳ عجیب بود تعزیه با تواریخ مردم
۳۹.....	۱- ۴ تاریخ اسلام در آن تعزیه
۴۲.....	۱- ۵ زبان تعزیه
۴۳.....	۱- ۶ تعزیه‌نامه‌ها و تعداد آن‌ها
۴۴.....	۱- ۷ تاریخچه‌ی تعزیه‌نامه‌های ایرانی
۴۷.....	۱- ۸ ارکان نمایش «تعزیه»
۵۲.....	۱- ۹ مکان، زمان و فضای تعزیه
۵۷.....	فصل دوم
۵۷.....	ریشه‌ی ادب و ادبیات از کجاست و به چه معناست
۷۳.....	مرثیه
۱۰۶.....	نمونه‌هایی از مجالس تعزیه و بررسی ارزش ادبی آن‌ها
۳۳۱.....	یادداشت مؤلف
۳۳۳.....	منابع و مآخذ

مقدمه

پرسیدم از هلال که به اقامت می‌آید

آهی کشید و گفت که ماه حرم است

... جدای از خصلت‌ها و ویژگی‌های نمایش، تعزیه به عنوان شاخص‌ترین گونه‌ی نمایش ایرانی - اسلامی، و جدای از کاربرد و رابطنند و جنبه‌های دینی و آئینی آن، نُسَخ تعزیه را می‌توان به عنوان نخستین گونه‌های ادبیات دراماتیک ایرانی قلمداد کرد که از دوره‌ی زندیه تاکنون به رشته‌ی تحریر درآمده و به عنوان سامان‌یافته‌ترین شکل نمایش مردمی در واکنشی اجتماعی همچنان در کوی و برزن‌ها توسط خود مردم در ایام ویژه به اجرا درمی‌آید.

"ارسطو" در "بوطیقای" خود شعر را به گونه‌های مختلف و به سبب سه گونه‌ی مهم تقسیم‌بندی می‌کند.

شعر [حماسی] یا [ایپیک]، شعر [غنایی] یا [لیریک] و شعر [نمایشی] یا [دراماتیک].

شعر نسبت دیرینه‌ای با نمایش دارد و تا قرن نوزدهم که آغاز مکتب ادبی رئالیسم [واقع گرایی] است کلیه‌ی متون نمایشی به زبان شعر سروده و به نمایش درآمده‌اند و همین امر جدای از کاربرد و کار پرداخت دراماتیکی اثر نوعی لذت شنیداری و نمون گفتاری ادبی را نیز برداشته است.

تعزیه به عبارتی [شعر نمایش است و نه نمایش شعر]^۱، سُرایندگان و نسخه‌نویسان تعزیه درحالی‌که هم شاعر بوده‌اند و هم با اوزان و ردیف و القاعات موسیقایی آشنا بوده، نمایش‌نامه‌هایی را می‌آفریدند که جنبه‌ی اجرایی و دراماتیک داشته ولی وجه ادبی آنان نیز دست کمی از قابلیت‌های نمایشی آنان نداشته و در این پژوهش طرفه آن‌که ارزش‌های ادبی نسخ مورد ملاحظه و مذاقه‌ی نظر قرار گرفته است. شاعر تعزیه‌سُرانه به دنبال دیوان شعر، بلکه به‌عنوان دستیابی زبانی برای پیوند هرچه بیشتر با توده‌های مردم و نه به دنبال تف؟ و تکلف و تصنع ادبی و رهیایی به ماحت و عرصات فضل و ادب بلکه در جست‌وجوی ارتباطی زنده، ساده، صمیمی در وفاق ملی باقی بود و همواره از این منظر تجلیات و تعلقات خود را در پیوند با عالم می‌دید. دنیا، خون و جهان پیرامون ذوق آزمایی کرده است.

در شعر اسرارآمیز، آستر، بن‌گرایش‌های مذهبی و شعر ادبی دید محقق گردیده و نخستین تجلیات دینی، شعر [حکیم سنایی] آغاز می‌شود که به موضوع کربلا و شهادت امام حسین (ع) در کتاب حدیقه پرداخته و پس از آن ترانه‌سرایی و عرفان، سیطره‌ی پرگستره‌ی خود را در شعر فارسی آواز و با شعر شاعرانی چون مولوی، حافظ و سعدی و عطار و دیگران به اوج رفعت رسانده است. درحالی‌که در سرزمین عرب شعر بیشتر جنبه‌ی رجز و مفاخره داشت تا آن‌که از قرن نهم هجری به روایت [دولتشاه سمرقندی] در [تذکره الشعراء] شهر جنبه‌ی عامیانه بنا کرده و به میان توده‌ها راه جست و حتی به طبقات کوچک کارگران و پیشه‌وران سرایت کرد؛ [هرجا گوش‌گونی زمزمه‌ی شاعری ست و هرجا نظر‌گونی لطیفی و ظریفی و ناظمی ست و گفته‌اند که هرچه بسیار شود، خوار شود...]

اما این رویکرد اگرچه ادیبان را خوش نمی‌آمد و عامه‌سالاری را چندان برنمی‌تافتند، ولی هرچه بود سیر و چشم‌انداز تازه‌ای را گشود که بعدها با ذوق آزمایی مرثیه‌سرایانی چون [کلیم و محتشم کاشانی] بدعت جدیدی را در شعر دینی ایجاد کرده و از آن پس [حمله‌خوانی‌ها] و [مقتل‌خوانی‌ها] و [سوگ‌نوشت‌ها] منظر تازه‌ای از روایت وقایع دینی را بنا نهاد که همه و همه مقدمات تعزیه و شبیه‌خوانی را فراهم آورد؛ هرچند دو اثر گرانگ ادبی ایران زمین، یکی شاهنامه‌ی حکیم فردوسی طوس و

دیگری خمسه‌ی بی‌مانند غنایی، حکیم گنجیه، نظامی هم‌چنان آبشخوی دیرین و رهگشا برای این جوشش‌ها و کوشش‌های تازه در قالبی شیعی بودند.

ضمن آن‌که ادبیات ایران همواره از سه خصوصیت، سرودها، داستان‌ها و ترانه‌ها برخوردار بوده است که از عهد زبان پهلوی قدیم و میانه تا دیگر ادوار در میان مردم جاری و ساری که [ترانه] و [ترنگی] و [شرنگ] و [رنگ] از آن قیاس است.

ثابت شعر و موسیقی در ایران باستان تا حدود زیادی مؤید این نکته است که شعر و موسیقی اغلب توسط یک نفر که به آن [خنیاکر] می‌گفتند صورت می‌پذیرفته و الزاماً هر موسیقیدانی و شاعری نسبت به سُرایش و پردازش موسیقیایی آشنا و خود از عهده و انجام کار برانگاشته است.

باری، اگر به بررسی برخورداری‌ها و جوشش‌های ذوقی متون هر مجلس تعزیه به زمینه‌های جغرافیایی و منطقه‌ای نیز بستگی دارد که از آن به‌عنوان [زمینه] یاد می‌کنند و این تفاوت خود عارِ عدم تنوع واحد، تنوع و خصوصیات بومی و اقلیمی را به رسم و آیین خود رنگ‌آمیز می‌کند، نسخ ادبی تعزیه خصلتی ذوالوجهینی دارند و این دوگانگی از باب آمیزش زبان ادبی و [شعر] در ترکیب اعجاز‌آمیز ادبیات [عامه] حاصل می‌شود. و طرفه آن‌که به‌کارگیری عبارات، کلمات و اصطلاحات به‌گونه‌ای است که هم عارف و عامی از آن سود می‌جویند تا لذت شنیداری و دیداری نائل آیند و هیچ رمز و رازی از آن بر مردم پوشیده نمی‌ماند.

امروزه نیز بر ما فرض است که به این هنر ملی نه تنها از بطن جنبه‌های دینی بلکه از منظر ادبی بها داده و قابلیت‌های نهفته و نگفته‌ی آن را در کنار شعر یعنی عنصری که مایه‌ی حیات فرهنگ ایرانی و هستی‌شناسی اوست موردِ امانت قرار دهیم و جای بسی خوشوقتی است که این فرضیه به لطف و مداخله‌ی نظر [دکتر احمد جولانی] و دانشجویش در این دفتر فراهم آمده است تا در این مجال، نُسخ نه تنها از منظر دراماتیک و نمایشی بَلْ از مزایای صناعات و بلاغت ادبی و نیز جان مایه‌های ادبی تعزیه و نُسخ متفاوتش دستمایه‌ی پژوهش قرار گرفته‌اند. هم‌چنان‌که از این کوشش برمی‌آید، در این کار تأکید بر تلاشی است که این نسخ ادبی نمایشی حتی از منظر علوم و فنونی هم چون علم صرف، نحو، لغت، علم اشتقاق، علم خط، علم بیان، بدیع، علم عروض، علم معانی و قافیه و ردیف مورد ارزیابی قرار گیرند. هرچند

به اقتضای پژوهش تأکید عمده هم‌چنان بر شعر نمایشی یا [دراماتیک] استوار است اگرچه این اثر خود فی‌الذاته هم خاصیت ادبی دارد و هم خاصیت اجرایی و نمایشی...

از آن گذشته ما کمتر به صرافت قابلیت‌های دیگر از جمله کتابت، شعر، تذهیب و مزین‌سازی و حتی صحافی و صفحه‌آرایی و نگارگری آنان برآمده‌ایم که صیغه‌ای ممتاز بر تحریر و ترسل این نسخ و بیاض ادبی است.

اهمیت و ضرورت پژوهش‌هایی این‌چنین به ویژه هنگامی آشکارتر می‌گردد که مخاطر بیاوریم، اخیراً تعزیه و شبیه‌خوانی به‌عنوان هنری ایرانی ثبت جهانی گردیده و بر ماسه تابیش از پیش در حدود و ابعاد و ساحات گوناگون، قابلیت‌های این هنر ملی را به گش و جهانیان برسانیم.

در پویای اثر، نویسنده و پژوهنده خود کوشیده است تا ضمن توجه به موضوعات مبتلا به و مرتبط با متن و نسخ به ابعاد اجرایی همچون بازیگری در شبیه‌خوانی، کارگردانی و مین‌اکتی، طراحی و صحنه‌آرایی در قالب [حسینیه، زینبیه، عباسیه و تکایا و میادین] اطلاع‌رسانی ضمنی به‌دست دهد که خالی از لطف نیست و از آن قیاس به ابتکار و شیوه، نسخه‌نویسی و فهرست‌پردازی (دست‌نویسی) به‌ویژه نسخه و دست‌نویس [معین الکاء] که حاصل ذوق و قریحه‌ی ایرانی است پردازد.

همچنان که اشارت رفت تعزیه‌ی آینده‌ی تمام‌نمای خفایا و تمنیات دینی و آئینی و سنتی مردمان مسلمان ایران است که طی ادوار گذشته اخیر به اعداد ادبیات دراماتیک ایران افزون و گویای ذوق ادبی و موسیقایی شاعران، نویسندگان، هنرمندان و ادیبان و نسخه‌نویسانی است که بی‌شک نام بسیاری از آنان از قلم و نسخه افتاده و اسمی از آنان باقی نمانده است.

و دریغ که بخش عمده‌ای از این گنجینه‌های ادبی - مردمی در درون صندوقچه‌ها، بقچه‌ها و پستوهای نمور و نمناک می‌پوسند و از یاد و خاطره می‌روند. توجه، تحقیق، پژوهش، بازنویسی و تأویل و تفسیر و به‌کارگیری آنان در مراکز علمی پژوهشی و دانشگاهی یکی از ضرورت‌هایی است که دکتر احمد جولانی آن را دریافته و پیشقدم این راه شده‌اند که یکی از راه‌های دستیابی به [تاتار ملی] همانا توجه

جدی و اساسی به این متون و نسخ ادبی - نمایشی ست. همچنان که تلاش سرکار خانم عبادی به عنوان دانشجوی سخت کوش این رشته با راهنمایی استاد جولانی در رساله‌ی ارزش ادبی نسخ تعزیه‌ی ایرانی در دانشگاه هنر بوشهر در دهه‌ی ۸۰ و نیز ارائه‌ی مقاله‌ای به همین عنوان از سوی دکتر جولانی در همایش سالانه‌ی دانشگاه بیرجند خراسان جنوبی و سایر فعالیت‌های پژوهشی ایشان، لابد توجه و اهتمامی مشترک به این موضوع می‌تواند باشد که او به تعزیه هرگز نکرده‌تو تاهی... تا چه قبول افتد و چه در نظر آید...

دکتر اردشیر صالح‌پور

مدرس دانشگاه و پژوهشگر فرهنگ و هنر ایرانی